

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut Politologických studií

Katedra Politologie

**Komparace povstání v Poznani a v Budapešti v roce
1956**

Bakalářská práce

Autor práce: Tereza Mottlová

Studijní program: Politologie

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rok obhajoby: 2018

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a že jsem použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 9. 5. 2018

Tereza Mottlová

Bibliografický záznam

MOTTLOVÁ, Tereza. *Komparace povstání v Poznani a v Budapešti v roce 1956*. Praha, 2018. 47 s. Bakalářská práce (Bc). Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut Politologických studií. Katedra Politologie. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Rozsah práce: 69 631 znaků

Abstrakt

Bakalářská práce se zabývá komparací povstání v Polsku (Poznani) a Maďarsku (Budapešti) v roce 1956. Pracuje s metodami komparace a deskripce a je rozdělena na čtyři části. V první části se věnuje metodologii. Na obě události se snaží aplikovat teorii opozice a uvádí různé formy opozice, které v povstáních hrály důležitou roli. Další kapitola pojednává o Polsku; nastiňuje politické poměry před poznaňským povstáním, rozebírá jeho příčiny, sleduje průběh nepokojů a popisuje i dohru, kterou povstání v Polsku mělo.

Třetí kapitola se analogicky věnuje maďarské situaci. Nejprve stručnému popisu politické situace před povstáním. V rámci tohoto shrnutí uvádí hlavní politické představitele doby a klíčové osoby samotného povstání. V další části se dostáváme k několika zásadním momentům, které k povstání vedly a také k proměně politické situace po XX. sjezdu KSSS. Následně práce rozebírá události, které se staly bezprostředně před povstáním a v posledním úseku se text samozřejmě podrobněji věnuje samotnému povstání - jeho rozsahu, zapojeným stranám a účasti státních představitelů i obyvatelstva. Sleduje postoje domácích komunistických stran, průběh a požadavky jednotlivých zapojených stran i kroky, které vůči povstání podnikl Sovětský svaz. Kapitulu uzavírá konec maďarské revoluce, kde jsou mimo to stručně nastíněny následky povstání a „normalizační“ proces.

V poslední kapitole se dokument zabývá srovnáním obou povstání v rovině rozsahu, zapojení a podpory vlády či vládních představitelů, postoje a zásahů Sovětského svazu a výsledků povstání s ohledem na nejbližší následující vývoj.

Abstract

The Bachelor's Thesis deals with the theme of comparison of the uprising in Hungary and Poland in 1956. The thesis employs methods of description and comparison. The Thesis is divided into four main parts.

The first part deals with the theory of opposition and objects that formed opposition in these countries.

Following part focuses on uprising in Polish town Poznan. It outlines political situation before uprising and its causes. This part describes course of uprising and its ending.

The third part concerns with uprising in Budapest. Analogous to the first part, the second part describes political situation in Hungary before autumn 1956. Focuses on a causes of uprising, main characters and course of uprising. In the end it mentions main consequences.

Last part of the Bachelor's Thesis deals with the comparison of both uprising – its the causes, courses and endings. It sums up main points and characters and compares it.

Klíčová slova

Maďarsko, Polsko, Budapešť, Poznaň, povstání, Sovětský svaz, komunismus, komparace, rok 1956, protikomunistické demonstrace, opozice, Imre Nagy, Władysław Gomułka, Matyas Rákosi, János Kádár, Bolesław Bierut

Keywords

Hungary, Poland, Budapest, Poznan, uprising, Soviet union, communism, comparison, 1956, demonstration against communism, opposition, Imre Nagy, Władysław Gomułka, Matyas Rákosi, János Kádár, Bolesław Bierut

Comparasion uprising in Poznan and Budapest in 1956

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu práce PhDr. Josefu Mlejnkovi, Ph.D. za jeho vstřícnost a pomoc při psaní této práce a za odborné rady, které mi v průběhu psaní poskytl.

Institut politologických studií

Projekt bakalářské práce

Zdůvodnění výběru tématu

Komunistický režim Sovětského svazu ve dvacátém století stále zůstává jednou ze skvrn na tváři evropských dějin. Násilné převraty i postupné, systematické a nedemokratické změny režimů států střední a východní Evropy způsobily zničení mladé demokracie v těchto státech a uvrhly je na více než polovinu století pod vládu hegemonu.

Téměř dvacet let po pádu tohoto hegemonu – Sovětského svazu, pomalu upadá mnoho událostí a faktů v zapomnění a o tom, co se doopravdy stalo, se začíná pochybovat. Zapomínat tak rychle a zpochybňovat relativně tak mladé skutečnosti je vždy nebezpečné. Proto si myslím, že by se věda neměla zaměřovat pouze na pokrok a nové informace, ale starat se i o to, aby se nezapomínalo na historii. A právě proto jsem si za téma své práce zvolila dvě z největších proti komunistických povstání v šedesátých letech, která ale v obecném podvědomí už upadají v zapomnění.

Předpokládaný cíl

Za cíl své práce si kladu prozkoumat podobnosti a rozdíly povstání v Maďarsku a Polsku v roce 1956. Ačkoli obě povstání probíhala ve stejném roce a z podobných důvodů, existuje zde samozřejmě celá řada rozdílů, ať se týkají průběhu, podpory povstalců, zapojení vlády, vztahu k režimu a jeho fungování, počtu obětí či ukončení povstání. Mým úkolem tedy bude provést analýzu těchto skutečností skrze texty odborníků a následně provést jejich komparaci. Kromě toho se pokusím aplikovat některé z teorií opozice na oba státy a vyhodnotit, jakou roli měla opozice v povstáních a jak vypadala.

Základní charakteristika tématu

Polsko a Maďarsko byly země, které se po 2. světové válce dostaly pod sféru sovětského vlivu. Stejně jako ostatní socialistické země východního bloku bylo i Polsko a Maďarsko nuceno přijmout sovětský, nesvobodný a nedemokratický systém. Všechny státy také zasáhlo několik vln znárodnování a kolektivizace. Tato omezení a násilné změny vedly u většiny států Východního bloku dříve nebo později ke krizi systému. Mezi prvními státy,

ve kterých se výrazněji projevila nespokojenost s režimem, bylo Polsko. Polské povstání v Poznani, které se uskutečnilo v říjnu roku 1956, bylo ale pouze vlaštovkou nadcházejícím událostem, totiž jedné z největších a nejkrvavějších protestních akcí v 50. letech: o čtyři měsíce později po demonstracích v Polsku proběhlo mnohem větší a dramatičtější povstání v maďarské Budapešti. A právě těmto událostem, se práce podrobněji věnuje.

Metodologie práce

Tato práce je komparativní případovou studií, která popisuje jednak jednotlivé incidenty, jejich příčiny, průběh a důsledky, ale také je současně mezi sebou srovnává. Základní výzkumná otázka celé práce se tedy týká hlavních rozdílů a podobností obou povstání a toho, v čem byla tato povstání proti komunistickému režimu, která na sebe přímo navazovala a která měla mnoho společného, tolik rozdílná. Toho se práce dotýká především v otázce příčiny, rozsahu a postojů domácí vlády. Zároveň zde využiji teorii opozice, kterou krátce rozvedu a po aplikaci na obě události výsledky taktéž porovnam.

Předpokládaná struktura práce

1. Úvod
2. Teoretická část
3. Shrnutí situace v Polsku a Maďarsku před událostmi 1956 a otázka destalinizace
4. Povstání v Poznani
  - 4.1. Počáteční události a politické pozadí
  - 4.2. Průběh, reakce vlády
  - 4.3. Konec, rozsah a oběti
5. Povstání v Budapešti
  - 5.1. Počáteční události a politické pozadí
  - 5.2. Průběh, reakce vlády
  - 5.3. Konec, rozsah, oběti
6. Komparace povstání
7. Závěr

Základní literatura

Práce vychází ze sekundární literatury, z textů odborníků a článků, věnující se dané problematice.

Obecný vhled do polské politiky a kultury nejen padesátých let mi nabídly knihy *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy* od Normana Daviese a *Půl století dějin Polska* Andrzeje Paczowského. Při studování Maďarska jsem čerpala především ze studie Jana Adamce a článků maďarského odborníka Jánose M. Rainera.

K podrobnějšímu studiu jednotlivých incidentů jsem využila jednak publikace věnující se povstáním samostatně jako je *Hungary, Revolution of 1956* od Ference Lacza, článek *The Polish: Soviet Confrontation in 1956 and the Attempted Soviet Military Intervention in Poland* polského politologa Krzysztofa Persaka či *The Hungarian Revolution of 1956: Causes, Aims, and Course of Events* od již zmíněného Rainera. Ale využila jsem i texty věnující se přímo analýze či komparaci těchto dvou případů. Mezi takové práce patří především článek Marka Kramera *The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings* a také *State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe* od Grzegorza Ekierta. Tato díla považuji pro svou práci za stěžejní.

Přehled základní literatury:

1. ADAMEC, Jan. Studie: Maďarsko 1956 – od reformy socialismu k národnímu povstání. In: *Securitas imperii*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. s. 82 – 122. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no24/082-122.pdf>
2. DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. Prostor, 2003, 492 s. ISBN 80-7260-083-4.
3. DURMAN, Karel. Kreml a dvojí krize roku 1956. *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 2000, č. 1-2, s. 23-31. ISSN 1210-6097.
4. EKIERT, Grzegorz. *State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*. [online]. Princeton: Princeton University Press, 1996 [cit. 2015-06-04]. ISBN 9781400822041. Dostupné z: <http://site.ebrary.com.ezproxy.is.cuni.cz/lib/cuni/reader.action?docID=10031911>.

5. KRAMER, Mark. The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings. *Journal of Contemporary History* [online]. 1998, vol. 33, no. 2., s. 163 - 214. Dostupné z: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-0094%28199804%2933%3A2%3C163%3ATSUAT1%3E2.0.CO%3B2-9>.
6. LACZÓ, Ferenc. Hungary, Revolution of 1956. *The International Encyclopedia of Revolution and Protest*. 2009, s. 1625–1630.
7. PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska: 1939 -1989*. Přeložila Petruška ŠUSTROVÁ. Praha: Academia, 2000, 382 s. ISBN 80-200-0737-7.
8. PERSAK, Krzysztof. The Polish: Soviet Confrontation in 1956 and the Attempted Soviet Military Intervention in Poland. *Europe-Asia Studies* [online]. 2006, vol. 58, no. 8, s. 1285 - 1310. ISSN 1465-3427. Dostupné z: https://www.jstor.org/stable/20451318?seq=1#page_scan_tab_contents.
9. RAINER, M. János. The Hungarian Revolution of 1956: Causes, Aims, and Course of Events. In: Christopher ADAM, Tibor EGERVARI, Leslie LACZKO a Judy YOUNG, eds. *The 1956 Hungarian Revolution. Hungarian and Canadian Perspectives*[online]. University of Ottawa Press, 2010, s. 12 -31. Dostupné z:<http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ckpd6b>.

Obsah

1. Úvod	1
2. Teorie opozice.....	3
3. Polsko	7
3.1. Situace před červnem 1956	7
3.2. 28. červen 1956 v Poznani	9
3.3. Dohra dělnické stávký.....	10
4. Maďarsko	12
4.1. Situace před 23. říjnem 1956.....	12
4.2. Destalinizace Maďarska	14
4.3. Klíčové události před 23. říjnem	16
4.4. Maďarské říjnové povstání – den 1. a 2.	18
4.5. Poslední říjnové dny.....	21
4.6. Listopad – pokračování nepokojů	22
5. Komparace událostí v Polsku a v Maďarsku 1956.....	24
6. Závěr	28
7. Použitá literatura	30

1. Úvod

Polsko a Maďarsko byly země, které se po 2. světové válce dostaly pod sféru sovětského vlivu. Stejně jako ostatní socialistické země východního bloku bylo i Polsko s Maďarskem nuceno přijmout sovětský systém. Mezi typické rysy takového systému patří například vytvoření tajné policie, odstraňování či zatýkání nepohodlných osob a do velké míry omezení svobody člověka. Změny se týkaly také ekonomické sféry – zaváděly se tzv. pětiletky neboli pětileté plány na centrální plánování veškerého hospodářství daného státu. Všechny státy zasáhlo několik vln znárodnování a kolektivizace. Tato omezení a násilné změny vedly u většiny států východního bloku dříve nebo později ke krizi systému. Mezi prvními státy, ve kterých se výrazněji projevila nespokojenost s režimem, bylo Polsko. Polské povstání v poznaňských závodech, které se uskutečnilo v říjnu roku 1956, bylo inspirací jedné z největších a nejkrvavějších protestních akcí v 50. letech - o čtyři měsíce později po demonstracích v Polsku proběhlo mnohem větší a dramatičtější povstání v maďarské Budapešti, kdy se z plánované manifestace stala během několika hodin spontánní demonstrace, která přerostla v regulérní protikomunistickou revoluci.

A právě tyto události jsou hlavními tématy mé práce. V bakalářské práci se věnuji nejprve rozboru a později i komparaci těchto povstání. V prvních dvou kapitolách popisují povstání v Poznani a na něj navazující revoluci v Maďarsku. Píši o tom, co k nepokojům vedlo, co podněcovalo nespokojenost obyvatel a které kauzy se nejvíce podílely na spuštění vlny protestů v obou zemích. V závěrečné třetí kapitole přecházím ke komparaci obou povstání. Ačkoli se na první pohled může zdát, že jsou svým průběhem i povahou oba konflikty příliš rozdílné, nacházím mezi oběma případy celou řadu paralel, ale samozřejmě také odlišností. Porovnávám nejen samotný průběh krizí, ale i příčiny, které k nepokojům vedly a to, jak a čím obě povstání skončila. Zaměřuji se také na rozdílné postoje a iniciativu představitelů režimu v jednotlivých zemích a jejich případnou ne/podporu povstání. Na závěr velice obecně dotýkám také dopadu povstání na oba státy do budoucnosti.

Cílem mé bakalářské práce je poskytnout přehled událostí nepokojů v Poznani i Budapešti a přinést jejich srovnání a vzhled do problematiky komunismu v Polsku a Maďarsku v polovině padesátých let 20. století.

Práce vychází ze sekundární, především odborné literatury zabývající se daným tématem. Hlavními zdroji, ze kterých jsem při psaní vycházela, jsou jednak texty věnující

se událostem jednotlivě, ale také ty, které se již o srovnání těchto událostí pokusily. Mezi takové patří například článek Marka Kramera *The Soviet Union ant the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings*. Polsko a Maďarsko srovnává také Grzegorz Ekiert v knize *State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe* nebo Karel Durman v článku *Kreml a dvojí krize roku 1956*. Tématu maďarsko-polských povstání se částečně věnuje i Josef Mlejnek a Petruška Šustrová v knize *Zaostřeno na komunismus*.

Samostatně se pak maďarskou revolucí zabývá studie *Maďarsko 1956* od Jana Adamce, *Maďarská revoluce 1956* od autorů C. Békése, P. Germusky a J. M. Rainera (János Rainer se v mém seznamu objevuje dokonce několikrát, protože se tématu maďarské revoluce věnuje často, především v různých odborných člancích jako je *The Hungarian Revolution of 1956* nebo *The New Course in Hungary in 1953*, případně v publikaci Imre Nagy) nebo třeba sborník *Maďarské povstání 1956: padesát let poté* od českých autorů (Kohout, Nálevka, Tůma aj.). Kromě toho se tímto tématem zabývá i další česká autorka Eva Irmanová v knize *Kadárismus: vznik a pár jedné iluze*. Ze zahraničních autorů bych ráda zmínila ještě Charlese Gati, který se (nejenom) padesátými léty v Maďarsku zabýval v několika svých textech (*Failed illusions, Hungary and the Soviet Bloc*), historika Ference Lacza (*Hungary, Revolution of 1956* či *Hungarian Uprising*) nebo univerzitního profesora Paula Zinnera (*Revolution in Hungary*).

Poznaňské události zpracovali polští autoři jako Andrzej Paczowski v knize *Půl století dějin Polska: 1939 – 1989*, Krzysztof Persak ve svém článku *The Polish: Soviet Confrontation in 1956 and the Attempted Soviet Military Intervention in Poland* nebo Franciszek Proch, který napsal článek přímo o událostech v roce 1956 (*Poland in 1956:Chronice of Events*). Kromě nich se Polsku věnuje například i britský historik Norman Davies v knize *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*.

Uvádím zde jen základní přehled literatury, ze které jsem čerpala nebo literatury, která k tématu existuje a je relevantní. Ovšem maďarské či polské revoluci v roce 1956 se samozřejmě věnuje celá řada dalších autorů, přičemž k některým z nich se ještě dostanu v rámci jednotlivých kapitol (Ch. Adam, M. James, T. Kemp-Welch, A. Mink, P. Tigrid a další).

2. Teorie opozice

Jedním z nejzásadnějších činitelů většiny povstání či nepokojů je existence opozice v jakékoli formě. Proto, aby vznikl spor s držiteli moci, je bezpodmínečně nutná „druhá strana“, která je schopna upozornit na problémy a v lepším případě se proti nim postavit. Otázkou je, jak tento pojem uchopit a definovat. Opozice je nejčastěji spojována s demokracií, snad pro to, že bývá přímo či nepřímo považována odborníky za jeden ze znaků fungující demokracie, je-li tolerována a institucionalizována (DAHL, 1996, s. 16-17, NOVÁK, 1997, s. 222-230). Zde ovšem nepracujeme s opozicí v rámci demokratického režimu – naopak. Je tedy třeba přistoupit nejdříve k obecné definici opozice, kterou navrhl Miroslav Novák (který zpracoval přístup rumunského politologa Ghita Ionescu) takto: *„Opozice v širokém slova smyslu se vztahuje na každé postoje nebo činy, dohodnuté, spontánní (živelné) nebo záměrné, ojedinělé nebo stálé, ze strany formálních nebo neformálních skupin nebo jednotlivců, za každých okolností a všemi prostředky, namířené proti existující moci“* (NOVÁK, 1995, s. 306).

Tato definice je ale pro naše účely příliš obecná. Pokud máme definovat opozici a její roli v polských a maďarských událostech, musíme celý pojem specifikovat mnohem více. A právě k tomu využijí několik autorů, zabývajících se nikoli opozicí jako nástroji demokratického režimu, ale opozicí v rámci nedemokracie. V následujících odstavcích stručně představím čtyři základní jevy, které daní odborníci přijali jako určující kritéria pro rozdělení a typologii opozice v nedemokratických režimech a zhodnotím jejich relevanci pro události v Polsku a Maďarsku.

2.1. Systémovost

Podle toho, zda je opozice systémová či nikoli, můžeme opozici rozdělit na dva základní typy – vnitro systémovou opozici, která se snaží ovlivňovat moc v rámci daného systému - de facto opozici reformní a opozici systém zavrhuje tj. opozici revoluční (TÖKÉS, 1975, s. 17-22). Zatímco u poznaňského povstání by mohla vzniknout diskuse nad systémovostí tohoto aktu (otázkou je, do jaké míry lze považovat stávkou za systémový projev nespokojenosti), v případě maďarských událostí (rozumějme probíhajícího povstání v ulicích) je jasné, že se jedná o opozici revoluční, tedy takovou, která nemá zájem na tom, stávající systém zachovat. Pokud bychom chtěli být ještě přesnější, tak lze i opozici

v Maďarsku podle tohoto kritéria rozdělit na dvě části. Na občanskou, ozbrojenou (revoluční) opozici, která se projevila několikatýdenními boji v ulicích, ale také na umírněnou opozici, která vznikla rozštěpením komunistické strany a která na kompletní změnu systému nikdy přistoupit nechtěla.

2.2. Političnost

Definici politické opozice přinesl například Tomasz Strzembosz. Podle něj je politická opozice taková strana, která se vynakládá úsilí na získání moci či vlivu na politickou realitu (FRISZKE, 1997, s. 266). Pojetím političnosti se zabýval i již zmiňovaný Miroslav Novák, který opět interpretoval a následně doplnil myšlenky G. Ionesca. A zatímco se pojetí politické opozice u ostatních autorů zastavilo na demokratické rovině, Novák přemýšlí o jeho využití v nedemokracii. Pouští se do diskuse s Ionescovým tvrzením, že politická opozice existuje pouze jako institucionalizovaná, legitimovaná a uznaná. Podle Nováka jde o nepřesné vyjádření, protože pak by žádná z nelegitimovaných a uznaných opozic nemohla mít politický charakter (to Novák vyvrací na příkladu Charty 77). Navrhuje tedy úpravu tvrzení a místo pojmu „politická“ používá „legitimovaná“ opozice. Díky této změně je možné rozlišovat opozici legitimovanou (např. vládní stranou povolené kluby nebo církev) a nelegitimovanou ale přesto politickou (NOVÁK, 1995, s. 307). Tento druh opozice bychom našli snad v Maďarsku v tzv. Petöfiho kroužku. Ačkoli byl založen především jako diskusní klub, jehož témata se sice dotýkala mj. i politické situace, ale stále pouze na úrovni přednášek pro veřejnost, nikoli politické agitace, brzy se stal jednou z hlavních opozičních sil, které rozdmýchávaly jiskru nepokojů a vedly k říjnové revoluci. A později v červnu byl dokonce samotnou komunistickou stranou označen za „druhé politické centrum“ (a na základě toho zakázán), což bylo samozřejmě spíše účelové označení, ovšem reflektuje to reálnou moc, kterou kroužek zřejmě měl (NÁLEVKA, 2005, s. 18). Co se Polska týče, hledali bychom nelegitimovanou politickou opozici těžko. Poznaňské události byly spíše spontánní reakcí na dlouhodobou nespokojenost, než organizovaný odpor. Ani tak ale Polsko nezůstalo bez politické opozice. Když pomíneme sporné postavení církve jako politického subjektu, vznikla politická opozice přímo v rámci strany po rozštěpení komunistického jádra na radikály a umírněné.

2.3. Legalita, loajalita

Dalšími kritérii, která můžeme při posuzování opozice zohlednit, je míra legality a loajality. Píši „můžeme“, neboť právě výše zmíněné body jsou předmětem sporů a

nejasností.

Legality jsem se již dotkla v předchozí části díky Novákovi. Ten jí nahradil problematickou političnost. Proto (a také proto, že se legalitou opozice příliš odborníků nezabývá) nebudu v tomto případě zabíhat do větších detailů.

Loajalitu musíme rozlišovat podle toho, k jakému předmětu se váže. Taková opozice může být loajální k režimu, ale ne ke straně či vedení státu – nebo naopak. Tento případ vidíme v Polsku po rozštěpení strany; reformní pulawská část zůstala loajální ideologii a komunistickému režimu v zemi, ale přestala být loajální vůči vedení natolinské části strany. Tu samou situaci vidíme i později v Maďarsku u reformních komunistů a „staré gardy“.

2.4. Opozice v Polsku

Doposud opomíjeným, ale nejdůležitějším zástupcem polské „opozice“ napříč historií je církev. Podle Friszkeho se katolická církev sice nedá klasifikovat jako opozice, ale stále zůstává ze své podstaty silně proti systémová (FRISZKE, 1997, s. 266-267). Novák naopak církev mezi formy opozice řadí a dokonce ji uznává jako legitimovanou (NOVÁK, 1995, s. 307). V každém případě jde o činitele, kterého v případě Polska nesmíme opomenout. Křesťanství má totiž v Polsku mimořádně silnou tradici a ateistický komunismus proti ní a s ní souvisejícímu národnímu citění vedl v srdcích Poláků velmi těžký boj. Není tedy divu, že pokud se tedy zástupci církve někdy rozhodli vyjádřit nebo dokonce podpořit některou ze stran odporu, byl jejich vliv a dopad značný. Církev tedy právem patří na první příčku polských „alternativních sil“.

Co se teoretického pohledu týče, musíme konstatovat, že roce 1956 výrazněji nevystupovalo žádné opoziční hnutí. Druhou světovou válku vystřídal tvrdý stalinismus, který znemožňoval jakýkoli dlouhodobý a efektivní projev odporu. A ačkoli v polovině padesátých let režim výrazně polevil, žádná z opozičních skupin fungujících těsně po válce (např. Národní ozbrojená síla, sdružení WiN či skupina kolem časopisu Tygodnik Powszechny) nebyla schopna obnovit své postavení (FRISZKE, 1997, s. 269 – 273). Všechny odpor, který tak v červnu 1956 v Poznani vznikl, vznikl spontánně bez jakékoli podpory důvěryhodných či etablovaných opozičních sil. Jak jsem již několikrát naznačila, o opozici nelze hovořit ani v případě uskupení vzniklých v průběhu nepokojů. Pro takové projevy by byl snad více odpovídající pojem *společenský odpor* nikoli však opozice. Ten Friszke definuje jako spontánní a neorganizovaný protest proti politice a ideologii, který je často spojen s obranou tradice (FRISZKE, 1994, cit. podle MILOVÁ 2005). A podle mého

názoru se právě o takový druh odporu v Poznani jednalo.

Pokud bychom mermomocí chtěli v tomto období nalézt zástupce polské opozice, můžeme uvést umírněné komunistické křídlo pulawských, ovšem tento příklad bych použila pouze při výčtu druhů a konkrétních případů opozice v Polsku během roku 1956, nikoli jako reálnou akční stranu povstání (kterou pulawští nebyli).

2.5. Opozice v Maďarsku

V Maďarsku byly opoziční síly o něco pestřejší. Podle výše uvedených kritérií bychom mohli v roce 1956 v Maďarsku najít jednak opozici revoluční – tedy se zájmem o změnu režimu a to jak legitimní a politickou (alespoň částečně či na určitou dobu viz Petöfiho kroužek), tak nelegitimní, nepolitickou (občanské ozbrojené složky). Nalezneme tu také opozici reformní, politickou a legitimní (umírněné komunistické křídlo kolem Imre Nagyho, dosazené samotným Sovětským svazem). Těžko říct, kteří z uvedených tvořili nejdůležitější část maďarské opozice. Všichni činitelé v ní hráli velkou roli. Dosazením reformních komunistů do čela státu se vytvořila půda k protestům, Petöfiho kroužek a celý okruh maďarských intelektuálů zase poskytl opozici tvář a důvěryhodnost u nekomunistů i komunistických předáků a rozpoutal pomyslný dialog mezi režimem a jeho odpůrci. A konečně ozbrojené skupiny vzniklé během revoluce vymezily propast mezi těmito dvěma stranami a svou odhodlaností a obětmi postavili maďarskou proti komunistickou opozici do nového, závažnějšího světla.

Jak je zmíněno v úvodu kapitoly, existence opozice je jednou z podmínek vyvolání státních nepokojů. Dokázali jsme si, že Maďarsku opozice fungovala. Byla to sice opozice vzniklá v průběhu hroucení režimu, spontánně a zprvu neorganizovaně, ale fungovala a státu navzdory. V Polsku jsme naproti tomu žádnou zásadní opozici, která by se mohla pod následující události podepsat, nenalezli. To dokazuje, že i bez opozice lze v nedemokratickém státě dosáhnout narušení stávajícího režimu a že stačí „pouze“ vůle k odporu. Není překvapením, že takové narušení nemá dlouhého trvání a v zásadě efektivní dopad, ovšem i malý projev nespokojenosti může vést k událostem mnohem zásadnějším. A právě těmito událostem se budeme věnovat v následujících kapitolách.

3. Polsko

3.1. Situace před červnem 1956

Polsko jako jeden z poražených států spadlo po druhé světové válce na další desítky let pod sovětskou sféru vlivu. A podobně jako všechny státy východní Evropy i Polsko mělo hned v začátcích svého „stalinistického“ komunistu, který se výrazně zasloužil o šíření sovětského vlivu i systému – Boleslawa Bieruta. Pod jeho vedením se PSDS dostala do čela politické moci a podle vzoru Sovětského svazu a jeho satelitů začala nastolovat změny hodné komunistického režimu. Přišly vlny kolektivizace a zestátnování, lehký průmysl nahradil těžký, byla zavedena cenzura a potírán jakýkoli odpor. Na začátku padesátých let byl zestátněn všechn církevní majetek. Navzdory tomu by se dalo říci, že polský komunistický režim nikdy nedosáhl takového „naplnění“ jako v jiných východních zemích. Boj proti inteligenci a opozici nedosáhl v Polsku takové míry, aby byli lidé pronásledováni, z politických procesů se nestaly nástroje pro masové vyvražďování a církve si díky silné tradici uchovala aktivní pozici. Ani kolektivizace nebyla v Polsku tak dramatická a podle původních plánů se ji ani nepodařilo nikdy dokončit (DAVIES, 2003, s. 30 -32). To samozřejmě neznamenalo, že by se lidem v Polsku v komunistickém režimu žilo dobře, nebo že by neměli důvody se bouřit. Právě naopak.

První „vlaštovkou“ zhoršující se situace a vzniku nepřátelské atmosféry vůči režimu mezi obyvatelstvem se stal únik informací ohledně komunistických zločinů Polské sjednocené lidové strany (PSDS) a jejích zástupců. Tento únik informací proběhl mimo jiné díky odtajnění projevu Nikity Chruščova: na XX. sjezdu KSSS v roce 1956 Chruščov vystupuje se svým tajným projevem *O kultu osobnosti*, ve kterém Stalina obviňuje z pěstování kultu osobnosti kolem své osoby, kritizuje jeho způsob vedení státu, jeho politiku i diktátorské sklony (projev se dokonce na rozdíl od jiných zemí Východního bloku dostal v Polsku i do denního tisku). Podkopání důvěry PSDS ale pomohla i „dezertace“ důstojníka veřejné bezpečnosti J. Swiatla v roce 1953. Swiatl utekl do Západního Berlína, odkud začal o rok později vysílat přes rádio Svobodná Evropa informace o praktikách i soukromém životě předních polských komunistických představitelů. I tyto zprávy se mezi polskými občany rychle šířily a zvedly první vážnou vlnu nevole. Díky tomu byli komunisté nuceni zrušit veřejností neoblíbený úřad, který Swiatl zastával, ale byli také propuštěni všichni komunisté, kteří byli tímto úřadem uvězněni – včetně Władysława Gomułki, reformního komunisty a budoucí tváře nového

směru polského komunismu (KEMP-WELCH, 2006, s. 1263; PACZKOWSKI, 2000, s. 181).

Již zmíněný projev N. Chruščova na XX. sjezdu KSSS rozdmýchal atmosféru nejenom mezi obyvatelstvem, ale také v samotném jádru strany. PSDS se začíná štěpit a nepomáhá tomu ani náhlé úmrtí prvního tajemníka strany B. Bieruta, který zemřel za nevyjasněných okolností bezprostředně po skončení XX. sjezdu KSSS (PIENKOS, 2006, s. 371). Bierut byl zarytým stalinistou a tváří strany a jeho náhlou smrtí dostala stabilita PSDS citelnou ránu. Na Bierutovo místo byl jmenován E. Ochab, který byl ale méně schopný a kterému se štěpení strany nepodařilo zabránit, ba naopak jeho středové názory a nevýrazná osobnost rozpad jádra ÚV PSDS ještě podpořily (PACZKOWSKI, 2000, s. 183).

Polští komunisté se nakonec rozdělili do dvou názorově rozdílných skupin, přičemž každá skupina měla odlišný názor na to, jak rozbouřenou situaci v zemi zvládnout. Tzv. natolinská skupina se snažila stabilizovat společnost minimálními změnami a naopak maximálním využitím tlaku a donucovacích prostředků. Jednalo se samozřejmě o konzervativní část strany, která se pokoušela pokračovat v téměř stejném, zajetém systému. Proti nim stála skupina pulawských - členové reformního křídla, kteří stáli o změny v hospodářství i o změny ohledně individuální svobody, včetně shovívavější cenzury. Sovětský svaz stál samozřejmě za natolinskými, zatímco pulawští nacházeli podporu mezi studenty a intelektuály. Zásadní skupinou se stala třetí komunistická odnož – tzv. centristé. Jak z názvu vyplývá – centristé se obávali jakéhokoli (z jejich pohledu) extrémního řešení – uvědomovali si, že setrvání ve vyjetých kolejích nepřinese v současné situaci ani stabilitu, ani pořádek v zemi, ovšem zcela nedůvěřovali reformám, které prosazovali pulawští. Mezi centristy patřil právě předseda strany Ochab, což vysvětluje nešťastnost jeho zvolení do čela strany v době destabilizace. (PACZKOWSKI, 2000, s. 183; PERSAK, 2006, s. 1268).

Všechny výše zmíněné faktory otevřely v Polsku prostor pro veřejnou diskusi. Do té doby tabuizovaná témata byla probírána přímo na sjezdech strany, přistupovalo se ke kompromisům a reformám, liberalizovala se cenzura, vlastnická práva a svoboda náboženství. V dubnu došlo k další rehabilitaci nespravedlivě odsouzených komunistů a sněmovna dokonce schválila částečnou amnestii a naopak bylo uvězněno několik osob zodpovědných za nespravedlivé soudy (PACZKOWSKI, 2000, s. 184).

3.2. 28. červen 1956 v Poznani

Změny na, které rozštěpená PSDS na jaře 1956 přistupovala, byly sice vítané, ale projevovaly se příliš pomalu. Občané neuměli nebo nechtěli vidět dlouhodobé pozitivní následky drobných ústupků. Poměry byly málo uvolněné na uspokojení těch, kteří volali po změnách, ale už příliš uvolněné na obavy z projevů nesouhlasu. Díky všem výše zmíněným faktorům tedy mohlo na konci června v liberalizujícím se Polsku proběhnout povstání, které bylo sice krvavě potlačeno, ale odstartovalo vlnu, která přesáhla polské hranice. Na rozdíl od podzimního povstání v Budapešti, nemělo to polské tak dlouhé trvání ani tak dramatický průběh. Přesto by se nemělo brát méně vážně, neboť právě díky prvotnímu odhodlání poznaňských dělníků, dostal komunismus v Evropě první citelnou ránu (PERSAK, 2006, s. 184 - 185).

Navzdory změnám, nebyla ekonomická situace v Polsku před 28. červnem 1956 stále ještě příliš přílivitá (WSZELAKI, 1959). O tom ostatně svědčí i původní požadavky poznaňských dělníků, kteří v červnu zahájili stávkou. Původní hesla totiž nevolala po demokracii nebo konci komunismu, byla to hesla apelující na zlepšení životní situace polských dělníků, prostá hesla jako „žádáme chléb” nebo “chceme nižší ceny”. Ovšem v během pár hodin se k ekonomickým požadavkům přidaly i ty politické a sociální. Stávkující dělníci začali volat po svobodě, svobodných volbách nebo zatočení s Rusy i bolševiky (KEMP-WELCH, 2006, s. 1284 - 1285; PACZKOWSKI, 2000, s. 184).

Čtvrtek 28. 1956 června se zapsal v polských dějinách jako „Černý čtvrtek”. Během tohoto dne se demonstrantům podařilo obsadit ústředí tajné policie i poznaňskou radnici, vniknout do vězení a zaútočit na budovu výboru PSDS. Ze stávkou se velice rychle stalo povstání proti režimu. Polská lidová sjednocená strana ovšem reagovala rychleji a hlavně rozhodněji než později maďarští komunisté. Do Poznaně byly povolány čtyři divize Národní obrany včetně tanků a ozbrojených sil. Tyto jednotky povstání násilně ukončily ještě týž den za cenu několika desítek mrtvých (KRAMER, 1998, s. 168; PACZKOWSKI, 2000, s. 185).

Dramatická situace v Poznani rozpochybovala i sovětské jednotky - ty, které se tou dobou nacházely na polském území, se začaly demonstrativně přesouvat k Varšavě a na domácí půdě se Sovětská armáda posunula blíže k hranicím s Polskem. To ale nebránilo polskému obyvatelstvu v šíření protikomunistických nálad - naopak, brutální potlačení stávkujících dělníků tyto nálady ještě popíchlo a nepokoje v Polsku Poznani neskončily. Teď záleželo pouze na komunistickém vedení, jak se k domácí atmosféře postaví (KEMP-

WELCH, 2006, s. 1271).

3.3. Dohra dělnické stávky

Odhalení citlivých informací komunistických praktik a detailů ohledně hlavních představitelů bývalým předákem Swiatlem, odtajnění a dokonce veřejné šíření skandálního projevu Nikity Chruščova na XX. sjezdu KSSS, náhlé úmrtí silného komunistického představitele Bieruta a krvavý zásah proti poznaňským dělníkům - to vše způsobilo, že se negativní postoj k polskému komunistickému vedení a touha po okamžité změně, Polskem rychle šířila dál - docházelo k projevům solidarity s Poznaní, sepisováním rezolucí nebo veřejné kritice systému. (KEMP-WELCH, 2006, s. 1271- 1272; PACZKOWSKI, 2000, s. 185).

Polští komunisté, především ti ze skupiny pulawských, si byli houstnoucí atmosféry dobře vědomi. Jednou z možností, jak veřejnost ukolébat se zdálo být dosazení reformního a veřejností oblíbeného komunisty Władysława Gomułki do čela PSDS. Gomułka byl totiž vnímán jako osoba, která byla nespravedlivě postižena stalinistickým režimem Bolesława Bieruta a komunisté doufali, že by jeho dosazení do čela strany mohli Poláci vnímat jako předzvěst změn k lepšímu a ochotu vlády dělat kompromisy. Mezi 12. a 19. říjnem tedy představitelé PSDS jednali o zvolení Gomułki prvním tajemníkem PSDS. Rozhodnutí strany ovšem začal komplikovat Sovětský svaz. Chruščov se netajil svou nevolí k tomuto polskému kroku, a když Poláci nebrali na jeho „nevoli“ ohled, přijel 19. října - tedy v den, kdy mělo od polských komunistů padnout definitivní rozhodnutí, do Varšavy na situaci osobně dohlédnout. Za ním táhly k hlavnímu městu všechny sovětské jednotky v Polsku. PSDS se nakonec ale nedala zastrašit a Gomułku do svého čela opravdu zvolila. Chruščov měl sice k intervenci prostředky a nebylo těžké odhadnout, jak by tato akce v případě zásahu skončila, ovšem fakt, že v i v Maďarsku se začala komunistům situace pomalu vymykat z rukou, donutil sovětského vůdce uchýlit se za daných okolností k diplomatickému řešení (KRAMER, 1998, s. 168 -169; PACZKOWSKI, 2000, s. 185 - 187). Gomułka tak strávil celý den vyjednáváním o budoucích krocích vlády v Polsku a přesvědčováním Chruščova o neškodnosti zvolení nového tajemníka strany. Díky tomu se nakonec změny, které přinesl říjen 1956, v Polsku obešly bez krveprolití (KRAMER, 1998, s. 170 -171; PERSAK, 2006, s. 1291 - 1294). Byl zvolen nový Ústřední Výbor, který se očistil od stalinistických zástupců. Vládu samozřejmě dál tvořili komunisté, stejně jako stranické spektrum, ale na vedoucí pozice se dostali především lidé z pulawské skupiny.

Gomulka byl opěvován za to, že ustál nátlak Moskvy a stal se (stejně jako později v Maďarsku Nagy) symbolem změny a naděje (PACZKOWSKI, 2000, s. 185 - 187).

Tuto optimistickou náladu ale trochu zatemnily události v Maďarsku a především to, jak maďarská revoluce dopadla. Gomulka se začal obávat, že přílišná podpora ze strany veřejnosti by mohla přerůst až do stejné davové mánie, která se objevila v Maďarsku. Snad ze strachu z možnosti polské verze Maďarské říjnové revoluce se Gomulka nakonec začal čím dál tím víc upínat ke konzervativní komunistické linii a z reformního vůdce se stal “přítel Moskvy” (PACZKOWSKI, 2000, s. 213-214).

Závěrem je ale třeba znovu vyzdvihnout to, co už jsem psala v úvodu - komunismus v Polsku nikdy nedosáhl takové míry, jaké dosáhl v ostatních komunistických zemích. A to i díky personálním změnám, které proběhly na popud Władysława Gomulki na podzim roku 1956 v ÚV. Radikální komunistické křídlo se totiž už až do pádu komunismu v roce 1989 do čela vlády nedostalo (KRAMER, 1998, s. 174).

4. Maďarsko

4.1. Situace před 23. říjnem 1956

I v Maďarsku převzala po válce politickou moc komunistická strana – přesněji Maďarská strana pracujících (MDP). A také v Maďarsku byl v čele této strany zarytý stalinista – Matyás Rákosi. Rákosi byl dokonce jedním ze zakládajících členů MDP a během druhé světové války působil v emigraci v Sovětském svazu. Po válce se vrátil do Maďarska, kde byl ve volbách zvolen místopředsedou vlády a později také předsedou Výboru pro bezpečnost státu. V roce 1952 byl zvolen i předsedou Rady ministrů, z této funkce byl po roce odvolán na přímý rozkaz Moskvy. Nahrazen byl Imre Nagym – zástupcem reformních komunistů (KRAMER, 1998, s. 175; RAINER, 2009, s. 34).

Maďarské povstání bylo v pořadí třetím proti sovětským povstáním od nastolení komunistického režimu SSSR ve střední a východní Evropě. V porovnání s povstáním v Berlíně v roce 1953 a v Polsku 1956 jsou ale budapešťské nepokoje mnohem krvavější, radikálnější a rozsáhlejší. Na rozdíl od Berlína a Poznaně (případně i později srovnávané Praze v roce 1968), vypadá totiž průběh Maďarských „nepokojů“ spíš jako válka – nechybí tanky, střelba do civilistů ani ozbrojené, nezletilé děti (ADAMEC, 2014, s. 82 – 83; RAINER, 2010, s. 12).

Takové projevy nespokojenosti samozřejmě nepřišly bez důvodu. Kromě zmiňovaných nepokojů ve Východním Německu a v Polsku, které Budapešti předcházely, se na krizi režimu podílelo mnoho dalších faktorů. Velkou měrou se na zhoršení situace podílel již zmiňovaný Matyás Rákosi, který se v letech 1946 – 1948 snažil „stalinizovat“ společnost a přiblížit se tak vzoru Sovětského svazu. Kvůli tomu se Maďarsko na začátku padesátých let dostává na pokraj společenské, politické i ekonomické krize. Změna nastala až s jednou z klíčových událostí, která na dlouhou dobu ovlivnila tvrdý režim celého Sovětského svazu - se smrtí Josifa Stalina v březnu roku 1953. Muž, který představoval a zastával nejtvrdší formu totalitního systému, represe, cenzuru, potlačování opozice, komunistické koncentrační tábory a masové vyvražďování, zemřel. A s ním dočasně umírá i tvrdý totalitní režim Sovětského svazu a jeho satelitů. S nástupem Nikity Chruščova do čela SSSR se atmosféra v totalitních zemích znatelně uvolňuje. Díky tomu, že se Chruščovův původně přísně tajný projev z XX. sjezdu KSSS, ve kterém kritizuje Stalinův

Kult osobnosti, dostal na veřejnost, se začaly v mnoha satelitních zemích objevovat naděje na uvolnění poměrů, nebo dokonce na částečnou autonomii. Jedním z takových států, který navíc své naděje neváhal bránit silou a protesty, bylo právě Maďarsko (KONTLER, 2008; PRAŽÁK, 2005; ADAMEC 2014).

Jak bylo řečeno, atmosféra v Sovětském svazu po Stalinově smrti nebyla uchování tvrdého komunismu příliš nakloněna. Lidé se začínali pomalu bouřit a projevovat svůj nesouhlas, reformní komunisté se dostávali stále častěji ke slovu. Docházelo jim, že čím tvrdší komunistické vedení bude, tím pravděpodobněji budou následovat protesty. Kvůli obavám z propuknutí krize a proti stalinistické atmosféře byl v Maďarsku po Stalinově smrti odvolán i zarytý stalinista Matyás Rákosi, a to dokonce na přímý rozkaz Nikity Chruščova (nadále však Rákosi zůstal předsedou Maďarské komunistické strany). Chruščov si od Nagyho (jakožto od reformního komunisty) sliboval vylepšení situace v Maďarsku a usmíření společnosti. To, stejně jako své odvolání, samozřejmě nenesl Rákosi dobře a až do roku 1955, kdy byl Nagy zbaven funkce, s Nagym bojoval o moc (RAINER, 2009, s. 58). Přestože neměla jeho vedoucí pozice příliš dlouhého trvání, stihl Nagy za dobu svého předsedování podniknout celou řadu populárních, reformních kroků a připravit tak živnou půdu pro největší a nejkrvavější protikomunistické povstání padesátých let. Tato Nagyho reformní politika padesátých let je označována jako „Nový kurz“ (RAINER, 2002; RAINER 2009, s. 64-73).

Imre Nagy nebyl v politické sféře žádným nováčkem. Do komunistické strany vstoupil už v roce 1918, bojoval v Rudé armádě a v meziválečném období byl za své názory několikrát vězněn a dostal se i do exilu, konkrétně do SSSR, kde pak působil mj. v kominterně. Tam pokračoval ve své politické činnosti a komunistické agendě. Po válce se podílel na vytváření maďarské vlády, byl členem tzv. prozatímní vlády a stal se ministrem zemědělství a později dokonce i ministrem vnitra. Roku 1947 byl zvolen předsedou národního shromáždění. Tohoto postu byl ale pro své reformní myšlenky po dvou letech zbaven a vedení ho úplně vyloučilo z jakéhokoli politického dění. Brzy se však dočkal jisté rehabilitace – již rok po vyloučení (1950) se Nagy do politbyra vrací a 1952 se stává náměstkem Matyáse Rákosiho. Další rok je Rákosi ze svého postu odvolán a na místo předsedy maďarské vlády se na přímý rozkaz Moskvy dostává Imre Nagy (RAINER, 2009, s. 58; GATI, 2006, s. 11). Rákosi byl obviněn z „chyb systému“ podobně jako Stalin z kultu osobnosti a diktátorství. Sovětské vedení tak na Rákosiho převedlo veškerou zodpovědnost za vládní krizi a špatné politické i životní podmínky v Maďarsku. Dosazení

Nagyho na post předsedy vlády nebylo náhodné. Sovětské vedení chtělo využít jeho znalosti maďarského zemědělství a reformního myšlení, aby (v mezích komunistického systému) nejen odvrátil zhroucení maďarské ekonomiky ale i uspokojil občany toužící po změně. A Nagy opravdu krátce po svém zvolení začíná podnikat kroky, které měly předznamenat lepší a liberálnější budoucnost Maďarska – ještě v roce 1953 udělil částečnou amnestii antikomunistům (která se nakonec ukázala méně významná, protože podmínky, které pro ni vláda stanovila, splňovala jen hrstka tehdy vězněných odpůrců režimu) a zavedl soukromé vlastnictví pozemků do půl hektaru (RAINER, 2009, s. 65 - 67). Kritika ze strany politbyra sice přicházela, ale Rákosi byl po sesazení opatrný a Nagy s pocitem přímé podpory z Moskvy, si počínal sebevědomě a energeticky, takže stalinisté pod vedením Rákosiho nakonec do reformů nijak výrazně nezasáhli (RAINER, 2009, s. 65). Přesto se „Nový kurz“ stal politicky kontroverzní záležitostí, která rozdělila nejenom komunistickou stranu. Kromě Nagyho odpůrce Rákosiho se začala objevovat i druhá proreformní strana - skupina kolem Jánose Kadára, kterého v roce 1952 Nejvyšší soud odsoudil na doživotí a který se v rámci Nagyovy amnestie dostal na svobodu. Přes tuto rozštěpenost ale Imre Nagy pokračuje ve změnách bez většího odporu opozic. Dalšími kroky Nagyovy vlády bylo zvýšení mezd a snížení cen, které by vedly k nárůstu kupní síly a snížení či úplně smazání dluhů zemědělců. Členství v jednotných zemědělských družstvech nebylo povinné (tento krok byl však ještě přepracován, jelikož bezprostředně po něm začala družstva opouštět většina členů). Stranou nezůstala ani církve – bylo upuštěno od plánu snížit státní dotace, byl obnoven přístup k církevním archivům, náboženské texty se směly objevovat ve školách a poslední pomazání v nemocnicích se nezakazovalo (RAINER, 2009, s. 68). Ovšem mezi nejdůležitější Nagyho reformy patřilo zrušení stíhání politických vězňů a především zrušení maďarských pracovních táborů – gulagů (RAINER, 2009, s. 67).

Ačkoli Moskva k Imreho reformám přistupovala zprvu docela shovívavě, bylo jasné, že taková míra svobody a liberalismu, které se díky nim vracely do ekonomiky i soukromého života, nebude dlouho ponechána bez povšimnutí a bez zásahu (RAINER, 2009, s. 64-73).

4.2. Destalinizace Maďarska

Již zmíněný XX. sjezd ÚV KSSS vnesl do politiky Sovětského svazu a jeho satelitů zásadní impuls. Matyás Rákosi (stále ještě v čele maďarské komunistické strany)

samozřejmě nesouhlasil s Chruščovovým projevem ani s novou politikou a snažil se jeho nařízení obejít a implementovat podle svého. Nejdříve se snažil novou politiku Moskvy „zamést“ pod koberec neurčitým projevem o tom, že Maďarsko již podniklo potřebné kroky k destalinizaci a není třeba se tím dál zabírat. Ovšem toto řešení se minulo s účinkem a do podvědomí se opět začaly dostávat starší kauzy a křivdy (ADAMEC, s. 84 – 85). Jednou takovou byl zkonstruovaný proces s Laszló Rajkem, komunistickým ministrem vnitra a zahraničí. Rajk byl obviněn z „titoismu“ a v roce 1949 popraven (RAINER, 2002, s. 3; RAINER, 2009, s. 77). Rákosi tedy změnil taktiku a přešel k lehké kritice systému. Jmenoval radu, která se měla zabývat vykonstruovanými procesy a stanovit viníka – zásadním předpokladem pro tyto přezkumy ovšem bylo, že v žádné kauze nebude figurovat Rákosiho jméno. Jako obětního beránka Rákosi určil bývalého šéfa tajné policie Gábora Pétera, který ho ale ještě v zadržovací cele zradil a napsal dopis, ve kterém za procesy vinní právě Rákosiho. Nakonec Rákosi Rajka v březnu 1956 veřejně rehabilitoval a v říjnu stejného roku bylo jeho tělo znovu ceremoniálně pohřbeno. Tato událost byla další, která přilila olej do ohně nastávajících nepokojů (ADAMEC, 2014, s. 83-85).

Vláda se tedy s přicházející krizí nedokázala efektivně vypořádat a iniciativy se chápe tzv. Petöfiho kroužek. Ten vzniká v roce 1956 jako reakce na politickou i občanskou krizi, kterou není vláda schopna řešit. Do čela se staví mladí maďarští intelektuálové kolem Národního muzea, jako byl Gábor Tánzos a András B. Hegedüs. Ti pořádají diskuze o tématech politických, ekonomických nebo třeba historických. Debatovalo se o interpretacích maďarské historie, o komunistické a především marxistické teorii a filosofii ale také o ekonomické situaci, o plánech na její vylepšení (ADAMEC, 2014 s. 87; NÁLEVKA, 2007, s. 20). Nevoli komunistického vedení vyvolala především debata o svobodě tisku z 27. června 1956 (KRAMER, 1998, s. 117 a s. 177-179). Spolu s Petöfiho kroužkem tu vystoupila celá řada maďarských spisovatelů a novinářů, kteří se ostře vyjadřovali přímo proti komunistickému vedení, a spisovatel Tibor Déry se dokonce opřel přímo do Rákosiho samotného a to dokonce navzdory faktu, že na diskuze dohlíželi někteří představitelé vlády a komunističtí zástupci. Komunisté měli být proč nervózní – kromě respekt podkopávajících debat se do Maďarska v následujících dnech dostávaly zprávy o dělnickém povstání v polské Poznani (KRAMER, 1998, s. 176 – 182). Reakce maďarského Politbyra na sebe nenechala dlouho čekat. Hned na druhý den byla svolána schůze, na které byla přijata kárná opatření politiků, kteří byli přítomni na zasedání

Petöfioho kroužku a nebyli schopni zasáhnout proti přímé kritice politického vedení. Kromě toho se šířily zvěsti o postihování dokonce několika stovek reformě naladěných straníků. Ze strany byl vyloučen např. zmiňovaný Tibor Déry a představitelé maďarských bezpečnostních složek byli instruováni, aby podnikli preventivní kroky a vypracovali zprávy, které by mapovaly možná rizika, související s občanskými nepokoji. V červenci přijíždí do Budapešti moskevský vyslanec Anastas Mikojan, který má dohlédnout na zvládnutí situace a na to, aby nedošlo k dalšímu povstání tak jako v červnu v Polsku. Kromě toho měl Mikojan za úkol přesvědčit Matyáse Rákosiho aby se „dobrovolně“ vzdal svého postu ve vedení strany a najít vhodného kandidáta, který by roztříštěné vedení opět spojil a předešel tak nestabilitě. Sovětský vyslanec také mapoval situaci kolem proreformního Nagyho i činnost Petöfioho kroužku. 18. července Mikojan dosahuje svého prvního cíle – Rákosi se „dobrovolně“ vzdává své funkce předsedy strany, údajně ze „zdravotních důvodů“. Faktem ale je, že Rákosi se postu vzdát nechtěl a do poslední chvíle ruskému nátlaku vzdoroval (KRAMER, 1998, s. 185 - 186; RAINER, 2009, s. 90 -95). Na jeho místo byl zvolen Ernő Gerő – Rákosiho pravá ruka, což bylo ve společnosti přijato s velkou rozpačitostí až nevolí. Laszló Kontler to vystihl slovy: „Avšak nahrazení jednoho zarytého stalinisty druhým nemohlo uspokojit ani maďarskou stranickou opozici, ani jugoslávské komunisty, na jejichž hlasu záleželo od té doby, co došlo k usmíření Moskvy s Bělehradem.“ (KONTLER, 2001, s. 390). Kvůli tomuto dramatickému přístupu a událostem byly přes prázdniny aktivity maďarských intelektuálů trochu utlumeny, ale s o to větší odhodlaností znovu započaly na podzim. Opět se pořádaly diskuse na kontroverzní témata a intelektuálové spolu s umělci a lékaři veřejně vystupovali a vyjadřovali nesouhlas s režimem a politikou. A byl to právě Petöfio kroužek, který svolal na 23. října do Budapešti manifestaci na podporu polských dělníků, která odstartovala krvavé Maďarské povstání (KRAMER, 1998, s. 183-184).

4.3. Klíčové události před 23. říjnem

Maďarskému povstání předcházela – jak už to u všech velkých protestních akcí bývá – celá řada událostí, které by se daly označit za „začátek protestů“. Ovšem skutečné počátky celé události se jen těžko určují a ani odborníci na to nemají jasný názor. Kniha Charlese Gati „Failed Illusions“ poskytuje slušný přehled možných „počátků“ povstání, resp. jeho indikátorů: je možné, že k protestům muselo dojít už na základě obsazení Maďarska Rudou armádou a nepopulárních kroků při přebírání moci komunisty – mnohdy násilně a

nezákonně. Jednou z příčin povstání mohlo být i jmenování Imre Nagyho předsedou vlády, anebo jeho pozdější odvolání a nahrazení stalinistou Rákosim. A Beze sporu se na vypuknutí revoluce podílelo polské povstání v Poznani (GATI, 2006, s. 141 – 142). Následující napjatá situace maďarského léta se bez znatelného uvolnění přehoupla do podzimu. Ačkoli byly přes léto akce a výstupy proti režimu eliminovány, nespokojenost Maďarů tím nevychladla. Bylo jen otázkou času, kdy příslovečný pohár přeteče. Další takovou předzvěstí říjnového povstání byl pohřeb Lászloa Rajka. Nespravedlivě odsouzený a popravený komunista, kterého Rákosi na začátku roku rehabilitoval, se stal pro mnohé symbolem machinací a nespravedlnosti systému. Celý proces podkopal Rákosiho autoritu a štěpil komunistické jádro do mnoha táborů. Kromě toho se z pohřbu rychle stala manifestace intelektuálů, reformních komunistů a studentů, ke které se připojilo údajně až sto tisíc lidí. Mimo jiné se ho účastnil nám dobře známý přední reformní komunista Imre Nagy (KRAMER, 1998, s. 183 – 184; KONTLER, 2001, s. 390; NÁLEVKA, 2007, s. 21; RAINER, 2009, s. 97).

Deset dní na to se v maďarském Szegedu konal sjezd studentů, na kterém byl obnoven Svaz maďarských univerzit a vysokých škol. Z těchto zasedání nakonec vyplynuly ucelené požadavky nejen na vlastní vládu, ale i na samotnou Moskvu. Studenti mimo jiné požadovali např. odvolání pravé ruky Rákosiho – Ernő Gera a nahrazení Imre Nagym, zvolení nového ústředního výboru komunistické strany nebo rehabilitování dalších nespravedlivě vězněných politických vězňů. Přímo na Sovětský svaz pak byly adresovány požadavky o stáhnutí vojsk ze země a získání pro Maďarsko větší autonomie (ADAMEC, 2014, s. 87 -88; NÁLEVKA, 2007 s. 21; RAINER, 2009, s. 97). Ke studentům se později připojili i zástupci reformního křídla komunistické strany, kteří se odvolávali na Nagyho politiku „Nového kurzu“ z roku 1953. Následující dny se pak debaty, diskuse a přednášky přenášely z poslucháren a soukromí na veřejnost – doslova na ulice. Budapešť byla zasažena revolucionářskými myšlenkami a směřovala k celonárodnímu povstání (ADAMEC, 2014; RAINER, 2002).

Nagy sám poslal dopis politickému byru ústředního výboru komunistické strany, ve kterém žádá o navrácení členství ve straně a provádí částečnou sebekritiku (kterou do této chvíle odmítal, díky čemuž ho komunisté odmítali vzít zpět). Ústřední výbor na základě dopisu ruší usnesení z roku 1955 o vyloučení Nagyho ze strany (údajně šlo o zbytečnou zaujatost M. Rákosiho) a navrácí Nagymu členství ve straně (ČTK, 1956, s. 2)

Studentská protirežimní iniciativa tedy získala podporu nejenom mezi odbory a

profesními organizacemi, díky Nagymu teď měla své přívržence i mezi straníky. Do té doby největší povstání proti komunismu mohlo začít.

4.4. Maďarské říjnové povstání – den 1. a 2.

23. října byla svolána obrovská manifestace k vyjádření podpory polským dělníkům, kteří byli v červnu při protestech tvrdě potlačeni polskými ozbrojenými jednotkami. Maďarské politbyro stálo před rozhodnutím, jak se zachovat v případě že se i maďarská manifestace vymkne komunistům z rukou a jak reagovat na možné scénáře. Ernő Gerő měl v tomto ohledu trochu smůlu, protože během toho, co se společenská i politická situace zhoršovala, zrovna pobýval mimo Maďarsko – na služební cestě v Jugoslávii. Když se 23. října vrací domů, stanul před rozbouřenou situací bez jakékoli přípravy či možnosti věci, které už se daly do pohybu, ovlivnit (KRAMER, 1998, s. 182 - 183). Nakonec se většina politbyra přiklonila k zakázání manifestace a potlačení ho silou. Problémem ovšem bylo, že kvůli událostem a atmosféře celého roku 1956 komunistická strana ztrácela autoritu v obranných složkách státu – u policie i v armádě, nebylo tedy jisté, jak moc se na ně můžou komunisté spolehnout a jestli se budou bezpečností složky případně vrhat do boje proti občanům, se kterými často i sympatizují. Další komplikací se stal fakt, že se četná média vč. nejvlivnějšího maďarského rozhlasu Kossuth přidala v „osudný den“ na stranu studentů a protestantů a od rána informovala o pořádané manifestaci. Ačkoli komunisté nakonec akci zakázali, nebylo nikoho, kdo by proti studentům dokázal efektivně zasáhnout. Nasazení pořádkových policejních sil zatím nepřipadalo v úvahu, protože ty nedisponovaly žádnými prostředky, kterými by se dal protestující dav rozehnat, kromě střelných zbraní, ke kterým se zatím nikdo uchýlovat nechtěl (ADAMEC, 2014, s. 93 -94; TŮMA, 2007, s. 47).

V jednu hodinu odpoledne odvysílal rozhlas oficiální stanovisko komunistické vlády k manifestaci – tedy její zákaz. Politbyro okamžitě zaplavily negativní reakce jak od studentů, tak i od jejich spojeneckých protikomunistických organizací. Vláda stála před zásadním rozhodnutím – buď manifestaci opět povolí, což ale bude znamenat další ústupek vůči protestujícím občanům a fakticky i porážku akceschopnosti vlády, nebo zákaz prosadí násilně. Ve dvě hodiny odpoledne byla proto svolána mimořádná schůze, kde se nakonec stranické vedení rozhodlo odvolat svůj zákaz. Nikdo totiž nechtěl mít na rukou krev demonstrantů v případě, že by se mělo přistoupit k jejich potlačení silou – to by totiž znamenalo střelnými zbraněmi. Manifestace se tedy v průběhu dne opět oficiálně povolila. Gerő dokonce svým spolustraníkům doporučil se akce osobně zúčastnit a dohlédnout tak

na její „neškodný“ průběh (ADAMEC, 2014; TŮMA, 2007, s. 47).

Studentská demonstrace začala poklidně, ovšem její povaha se rychle změnila. Demonstranti společně došli od Petöfiho sochy na Kossuthovo náměstí. Během cesty se provolávala hesla jako „Nagy do vlády, Rákosi do Dunaje“, „Maďaři, pojdte s námi“ a „Rusové, táhněte domů“ (L. Kontler, 2001, s. 391). Už během tohoto pochodu ale studenti začali ztrácet přehled o dění v rámci demonstrace a dav se stával neorganizovaným a nezadržitelným. V pozdějších hodinách už se studenti i reformní komunisté z vedení manifestace raději stahovali a další události se staly jednak spontánními akcemi jednotlivých frakcí ale i všeobecných občanských nálad. Demonstranti začali z maďarských vlajek vystříhovat srp a kladivo – znak komunismu (takto upravené vlajky dodnes představují symbol říjnových událostí). Pálili a znehodnocovali portréty nejvyšších protireformních komunistických představitelů – především Rákosiho a dokonce svrhli obrovskou bronzovou Stalinovu sochu u Městského parku (VERDERY, 1999). Stalinově soše byla oddělena hlava, která se v průběhu dalších dní povalovala na silnici s dopravní značkou zaraženou v obličeji. Stalinova socha nebyla zdaleka jediným pomníkem, který přišel během následujících dní k úhoně – jakékoli sovětsko-maďarské památníky nebo dokonce hroby sovětských vojáků byly kolektivně ničeny a nahrazovány narychlo vytvořenými symboly revoluce a svobody. Večer se dav shromáždil před parlamentem a vyvolával Imre Nagyho. Toho nakonec povolala jako poslední naději na uklidnění situace i samotné vedení strany po tom, co Ernő Gerő svým agresivním a spíše urážlivým projevem demonstranty rozzuřil a straníky demotivoval. Nagy ale nebyl dobrým řečníkem a během improvizovaného projevu byl dokonce několikrát nesouhlasně vypískán (především za úvodní oslovení demonstrantů „soudruzi“). Nakonec ani Nagy nedokázal demonstranty uklidnit, ba naopak dav ovládlo spíše zklamání a nepřátelství. Rainer tvrdí, že v tuto chvíli lidé potřebovali spíše charismatickou osobnost, která bude apelovat na národní uvědomění a vyzve demonstraci k přísaze a společnému postupu, než člověka, který jim vyloží možnosti stranického aparátu a schvalování některých požadavků (GATI, 2006, s. 4; RAINER, 2009, s. 100 -103; TŮMA, 2007, s. 48).

Po tom co Nagy skončil svůj projev, se protestující dav vydal směrem k rozhlasu, kde se domáhal vstupu a odvysílání reformních požadavků. A právě u rozhlasu padly v nočních hodinách první výstřely. První palbu provedla zřejmě policie na rozkaz majora Józefa Fejéra, ovšem povstalci nenechali státním obraným složkám nic dlužní. Dramatická roztržka trvala až do rána a skončila podlehnutím policie a dobytím rozhlasu povstalci

(ADAMEC, 2014, s. 95 – 96; NÁLEVKA, 2007, s. 22. -23; TŮMA, 2007, s. 49, ZINNER, 1962, s. 244).

Na to samozřejmě muselo vedení politbyra reagovat. Opět se projevilo odlišné dvou komunistických křídel – Kádár za reformisty prosazoval vyřešení situace odstoupením Erna Gera. Ten ovšem toto řešení odmítal a navrhoval spojení se se Sovětským svazem a poprosit Moskvu o pomoc. Chruščovovi zástupci byli tou dobou už na cestě do Budapešti, kde měli vyhodnotit situaci a navrhnout řešení, které rychle navrátí řád do vyjetých kolejí. Nakonec přeci jen Gerö podléhá tlaku a odstupuje. Na jeho místo se znovu dostává Imre Nagy, o němž komunisté doufali, že sehraje roli prostředníka mezi nimi a rozrušenými protestanty (GATI, 2006, s. 12-13). Kolem půl deváté ráno vláda začala provádět personální změny, vyhlásila stanné právo a výjimečný stav. V noci měl platit zákaz vycházení a omezené bylo také právo na shromažďování. Tyto kroky už si lidé začali spojovat s Nagym, což mu ve výsledku ještě více uškodilo a rychle začal ztrácet pozici „demonstranty vyvolaného komunisty“ (ADAMEC, 2014; RAINER, 2009, s. 104).

Povstalci ani druhý den nepokojů nevypadali, že by se nechali ukonejšit dalšími projevy či politickými výstupy, proto komunisté požádali o pomoc Sovětský svaz. 24. října tedy vjely do ulic Budapešti sovětské tanky, doprovázené méně početnou skupinou pěších vojáků. Sovětská akce měla být spíše demonstrativní, vláda i Moskva se domnívaly, že nebude třeba přistoupit k přímému zásahu a střetu s povstalci. A dalo by se říci, že situaci velice podcenily. Tanky sice v budapešťských ulicích působily velkolepě a monstrózně, ale prakticky byly jen málo využitelné. K tomu, aby byly schopny zlikvidovat povstalecké ozbrojené oddíly, které se kolem začaly vytvářet, byly příliš nemotorné a do úzkých uliček, kam se povstalci ukrývali, neměli šanci se dostat. A na to, aby Sověti dokázali povstalecké skupiny z úkrytů vypudit, měla sovětská zasahující armáda málo pozemních jednotek. Tanky byly navíc napadány povstalci, kteří sice neměli k dispozici protitankovou techniku nebo těžké zbraně, ale dokázali dobře využít podomácku vyrobené Molotovovy koktejly a obyčejnou naftu. Ačkoli sovětská armáda dokázala druhý den povstání dobýt část strategických budov a míst (telefonní ústřednu, centrální banku, letiště a celou řadu důležitých mostů) zpět, nepokoje tím ani zdaleka neskončily (KRAMER, 1998 s. 184 - 185; TŮMA, 2007, s. 50).

K povstalcům se začínali přidávat maďarští vojáci a policisté a ti, kteří se přímo nepostavili na stranu demonstrantů, alespoň sabotovali rozkazy nadřízených. Mezi tím se povstalci dostávali k dalším a dalším zbraním a v průběhu dne vznikaly skupinky

ozbrojených Maďarů, kteří postupně ovládali kasárny, sklady se zbraněmi ale i nákladní auta nebo zásobovací uzle.

Stranický aparát se zhroutil a vláda se dostala na odstavnou kolej. Děni kolem sebe mohla jen bezbranně přihlížet. Továrny pozastavily výrobu, nevycházely noviny a v ulicích se rabovalo a drancovalo. To vše způsobilo pomalou, ale citelnou změnu nálad ve městě. Začala se vytrácet euforie a bojovný duch „ulice“ upadal. Nahradil je zmatek, šok a strach z budoucnosti. Paralyzovanou vládu dočasně zastoupily vznikající výbory tvořené z dělníků, studentů a intelektuálů, ovšem mezi lidmi už se začínaly šířit „pro systémové“ myšlenky a opatrné nabádání k navrácení k pořádku, uklidnění situace a nastolení řádu. Ani to ale nezpomalovalo formování ozbrojených jednotek a sílení povstaleckého křídla. V noci se Budapešť opět ponořila do krvavých bojů proti sovětským jednotkám (ADAMEC, 2014, s. 100-101).

4.5. Poslední říjnové dny

25. října začala vláda „zasahovat“ do veřejného dění. Rozhlas měl za úkol informovat obyvatelstvo o oslabení povstalců, ničení posledních zbytků odporu a převzetím kontroly nad bezpečností ve městě státními složkami. Mělo to vypadat, jakože se povstalci vzdávají a státní aparát s pomocí sovětských jednotek už jen zajišťují klid a pořádek. Realita ale vypadala naprosto odlišně. Kromě revoluční armády (jak už by se dala nazývat velká a především vcelku organizovaná skupina ozbrojených povstalců), vycházeli znovu do ulic neozbrojení obyvatelé, kteří se dokonce snažili přesvědčovat sovětské vojáky o tom, že není nutné v Budapešti zasahovat. Davy lidí začaly spontánně proudit na Kossuthovo náměstí před maďarský parlament, kde revoluce 23. října vypukla. Zde se projevila rostoucí nervozita a neprozřetelnost jak maďarských tak sovětských státníků. Když ostraha parlamentu informovala o zvětšujícím se davu demonstrantů na náměstí před parlamentem, nařídil šéf KGB Serov vojákům, aby vyčistili náměstí. Městem se totiž od rána šířily zvěsti o interakci sovětských vojáků a povstalců a představa, že by se demonstranti s pomocí sovětských zběhů zmocnili některého tanku, byla pro Serova nepřípustná. Takovému zvratu se muselo v každém případě zabránit. Na Kossuthovo náměstí třetí den povstání dopadly granáty. Během tohoto sovětského masakru zemřelo téměř 90 lidí a více než dvě stovky jich bylo zraněno. Tyto zprávy se rychle šířily mezi povstalci i mezi (ne tolik zúčastněnými) obyvateli města a komunistické ústředí zachvátil strach z odvety a

lynčování. Události na Kossuthově náměstí konečně daly do pohybu i zbytek Maďarska. Lidé se bouřili a projevovali nesouhlas. V důležitých maďarských městech stávkovali dělníci, dobrovolníci se vydávali na pomoc budapeštským povstalcům. Například z města Miškovce dokonce odjelo rovnou několik nákladních aut s dobrovolníky, kteří sice do Budapešti kvůli odporu policie nedojeli, ale stačili během svého výjezdu odzbrojit policejní a vojenské náborové centrum a poté, co byli nuceni se vrátit zpět do Miškovce a někteří z nich byli zatčeni, se vzbouřili přímo obyvatelé města, požadující jejich propuštění. Policie byla přetlačena a několik jejích příslušníků dokonce zlynčováno. Další protesty a nepokoje probíhaly po celém Maďarsku (ADAMEC, 2014, s. 101; NÁLEVKA, 2007, s. 24- 25).

Nagy v průběhu těchto dní přijímal vyslance jednotlivých povstaleckých frakcí a představitele revoluce (dělníci, studenti, vyslanci dalších maďarských měst). Snažil se dosáhnout kompromisu a ujišťoval revolucionáře o dialogu se Sovětským svazem, který bude zahájen. V tu dobu už se ale téměř všichni představitelé povstání ztotožňovali s myšlenkou autonomie a především s požadavkem, aby sovětská vojska okamžitě opustila zem (ADAMEC, 2014, s. 101 – 102; RAINER, 2009). Události na Kossuthově náměstí také definitivně ukončily kariéru Geröa jakožto prvního tajemníka strany. Na jeho místo se dostal János Kádár (RAINER, 2009, s. 108–9).

26. října přichází Kádár s myšlenkou změny politiky a přiklání se tak k odborům a studentským organizacím, které vypracovaly požadavky jako stažení Sovětských vojsk ze země, systém více stran nebo amnestii pro bojovníky v ulicích. Přirozeně s touto politikou nesouhlasilo tvrdé jádro komunistické strany a již tak neakceschopné a rozhádané politické vedení, se dostává do dalších sporů (ADAMEC, 2014, s. 103).

Nakonec se Nagymu podařilo vytvořit novou vládu, složenou i z představitelů pravicové strany FKgP (Független Kiszgazda). Vláda označila povstání za národní hnutí a slíbila amnestii pro zapojené patrioty (z ozbrojených jednotek se vytvořila Národní garda). 30. října se sovětská vojska se začínala stahovat a Nagy udržoval dialog se SSSR. Vše nasvědčovalo tomu, že boje se chýlí ke konci (KONTLER, 2001, s. 390 – 394).

4.6. Listopad – pokračování nepokojů

Další měsíc ale pokračoval v duchu říjnových událostí. Sovětské tanky opět zamířily na Budapešť. Nagy se prvního listopadu několikrát setkal se sovětským velvyslancem, ovšem pohybu nepřátelských vojsk zabránit nedovedl, proto se rozhodl k dramatickým krokům.

Ještě prvního vyhlásil neutralitu a vystoupení z Varšavské smlouvy. Krom toho byla posílena maďarská Národní garda a Nagy se obrátil s prosbou o pomoc i k OSN. Ta ale zůstala bez odezvy (ADAMEC, 2014, s. 112).

Sovětská vojska se do Budapešti dostala 4. listopadu a boje povstalecké armády se obnovily. Na jedné straně teď stála revoluční vláda v čele s Imre Nagym, na druhé straně sovětské síly, jejichž hlasem se stal János Kádár, který kolaboroval na začátku listopadu (KONTLER, 2001, s. 390 – 394).

Navzdory odhodlání revolucionářů nebyly nevybavené jednotky složené převážně z civilistů schopny sovětskou armádu zničit. Ačkoli boje trvaly v listopadu další dva týdny, k protestantům se zapojili i stávkující dělníci a OSN vydala rezoluci na obranu maďarských vnitřních záležitostí, výsledek povstání byl už jasný. Nagy, který se po znovu napadení Budapešti uchýlil se svým vedením na jugoslávské velvyslanectví, byl deportován do Rumunska a v roce 1958 (po normalizaci Maďarska) odsouzen k trestu smrti. Jakmile byl Nagy ještě v listopadu odvezen ze země, mohla nastoupit nová vláda Jánose Kádára a nastolit „pořádek“. 26. listopadu označil Kádár povstání za kontrarevoluci a začaly vlny zatýkání, represí a doba normalizace (ADAMEC, 2014, s. 114 - 118). Normalizace ovšem neprobíhala ve stylu, který známe z pozdějších let například u nás, tzv. kadárismus se totiž vyznačoval velkou mírou svobody a liberalizace. Celkem přesně to vystihl sám jeho protagonista János Kádár heslem: „Kdo není proti nám, je s námi.“ Ve zkratce to tedy znamenalo, že pokud se občané nestavěli přímo proti režimu nebo nejednali protistátně, omezení osobní svobody bylo na tehdejší komunistické poměry velice malé a Maďarská socialistická republika se tak stala “nejveselejším domem” celého východního bloku s velice vysokou životní úrovní (IRMANOVÁ, 1998).

5. Komparace událostí v Polsku a v Maďarsku 1956

Ačkoli se události v Poznani a Maďarsku naprosto liší svým rozsahem i oběťmi, rozhodně mezi nimi lze nalézt celou řadu paralel. V následující kapitole se budu věnovat komparaci jednak rysů, které byly pro obě povstání společné a také sledování rozdílů mezi nimi.

Poválečný vývoj obou zemí je podobný vývoji všech evropských zemích, které byly osvobozeny Sovětským svazem. Do čela státu se dostává komunistická strana. V Maďarsku komunisté vyhrávají volby v roce 1947 a začínají se plošně vypořádávat s opozicí. V Polsku byly dokonce volby v roce 1947 již komunisty zmanipulované (KEMP-WELCH, 2006, s. 1262). V obou zemích probíhají kolektivizace, je zavedena cenzura a tajná policie a výrazně omezen vliv církve (ačkoli v případě Polska si církve jisté postavení ponechává). V čele komunistické strany stane stalinista, který vede zemi po vzoru Sovětského svazu do ekonomické i sociální krize. V Maďarsku je to jeden ze zakladatelů maďarského komunismu vůbec - Matyás Rákosi, v Polsku v čele PSDS stanul komunistický odbojář Boleslaw Bierut. Kvůli velkému tlaku a tvrdé vládě, kdy se země několik let pokoušely plnit komunistický program a přetvářet státní uspořádání, se obě země v padesátých letech ocitají v ekonomické krizi a na pokraji velkých nepokojů. Negativní dopady reformu na ekonomiku se projevovaly v běžném životě obyvatel a vyvolával v nich nedůvěru a nevoli vůči vládě. Tím se země dostávaly do nevyřešitelné smyčky, protože pouze tvrdý režim byl schopný udržet projevy nespokojenosti na uzdě (EKIERT, 1996 a JOES, 2007, PACZKOWSKI, 2000). Ovšem tento klasický stalinistický režim, který obě země po válce následovaly, utřil v padesátých letech několik zásadních ran. V roce 1953 umírá představitel té nejtvrďší linie – Josif Stalin a poměry se najednou uvolňují. Na Stalinovo místo do čela Sovětského svazu nastupuje Nikita Chruščov a zahajuje částečnou destalinizaci. Nejzásadnějším zásahem proti “tradičnímu stalinismu” se stal Chruščovův projev na XX. sjezdu KSSS na jaře 1956. V projevu Chruščov obviňuje Stalina z kultu osobnosti, který sám Chruščov odsuzuje. Původně tajný projev pronikl na veřejnost a dostal se do všech komunistických zemí (ADAM, 2010, s. 1) Zatímco v Maďarsku byly informace o kritice šířeny tajně, Polsko zprávu šířilo dokonce i ve veřejném tisku (KEMP-WELCH, 2006, 1261-1263). Zpráva se nakonec na veřejnost dostala tak jako tak v obou zemích a způsobila přesně to, co slábnoucí režim nechtěl - štěpení. Komunistická strana se začala štěpit v Polsku i Maďarsku na reformní a

konzervativní křídlo. V Polsku reformní část představovali pulawští, zatímco části věrné stalinismu se říkalo natolinská. Pulawské reprezentoval Władysław Gomułka, natolinské zastupoval Bierut (PACZKOWSKI, 2000, s. 185). Maďarská komunistická strana se rozdělila na tři proudy podle toho, za kým daná skupina zrovna stála - byla tu tedy skupina kolem Matyáse Rákosiho, který představoval konzervativní komunisty a reformní část, která se dále dělila na zastánce Imre Nagyho a Jánose Kádára (RAINER 2009, s. 64-73). Zásadní bylo, že reformní tábory obou zemí měly své osobnosti, které spojovaly se změnou, nadějí a novou politikou - Gomułku v Polsku a Nagyho v Maďarsku.

Jakmile povolil tlak ze strany Sovětského svazu, začala se situace měnit i doma a na povrch vyplývaly kauzy a případy, které na stabilitě režimu rozhodně nepřidávaly. V Maďarsku například vyšlo najevo, že poprava ministra vnitra a zahraničí László Rajka byla vykonstruovaným politickým procesem (RAINER, 2002, s. 3; RAINER, 2009, s. 77). Skandál s Rajkem vystřídal skandál s obětovaným Gáborem Péterem, na jehož hlavu měla být svalena veškerá zodpovědnost za zkonstruované procesy, aniž by se to dotklo tehdejšího tajemníka strany Rákosiho (ADAMEC, 2014, s. 83-85). V Polsku zase pomyslný hřebíček do rakve přidal důstojník veřejné bezpečnosti Józef Światło Ten totiž v roce 1953 z Polska utekl a později v rádiu Svobodná Evropa prozrazoval citlivé informace polských vysokých představitelů (KEMP-WELCH, 2006, s. 1263). Takže během následujících tří let se začaly objevovat první vážné trhliny v komunistické pospolitosti, propagandě a moci a vláda selhávala v jejich napravování. Komunisté si nepříznivou situaci dobře uvědomovali, ale každý stát se k této hrozbě postavil jinak. Dalo by se říci, že v Polsku pochopili všeobecné nálady lépe. Místo aby po povstání v Poznani vyvíjeli další tlak a chopili se nástrojů vyhrožování, útuku a předstírání, rozhodli se do svého čela zvolit proreformního, veřejností oblíbeného politika - zmíněného Gomułku. Od tohoto kroku si slibovali uklidnění situace a zabránění nepokojů. Zajímavé je, že k tomuto kroku se Moskva stavěla velice odmítavě, ačkoli ještě týž podzim sama provedla v Maďarsku to samé opatření. I přes Chruščovův nesouhlas byl Gomułka jmenován generálním tajemníkem ÚV a začal uskutečňovat reformy. Moskva dávala najevo svůj nesouhlas především demonstrací síly, ovšem ne opravdovým útokem (KRAMER, 1998, s. 168 - 169). V Maďarsku byla situace poněkud jiná. Matyás Rákosi reagoval na přicházející změny odmítavě. K odhalení z XX. sjezdu KSSS se vyjádřil velice obecně a v praxi odmítl jakékoli větší změny režimu. Rákosiho pevné stalinistické zásady se ukázaly jako problém dokonce i pro Moskvu. A zatímco v Polsku přišla změna od vlastních, v Maďarsku ji

musel prosadit Sovětský svaz. Vyslanec Moskvy Anastas Mikojan měl oficiálně především dohlédnout na situaci kolem tzv. Petöfiho kroužku (KEMP-WELCH, 2006, s. 1270). Ve skutečnosti to byl ale právě on, kdo přiměl Rákosiho vzdát se postu předsedy strany a kdo dosadil na uvolněné místo Imre Nagyho (RAINER, 2009, s. 90 -95). V Polsku se tedy nový reformní předseda ještě setkal s odporem Sovětského svazu, kdežto o pár měsíců později byla stejná strategie praktikovaná Sovětským svazem v Maďarsku.

Situace v obou zemích se v první polovině padesátých let dramatisovala a napětí kulminovalo. Bylo jen otázkou času kdy, a kde se problémy projeví. A jako první se projevilo Polsko. Jak už jsem zmínila, polské povstání v Poznani bylo oproti tomu maďarskému rychlé a poměrně nerozsáhlé. Jednalo se spíše o demonstraci s následným dozvukem. Původně mělo jít dokonce pouze o stávkou v duchu zlepšení životních podmínek dělníků - především tedy snížení cen potravin a zvýšení mezd. Až později se začala objevovat i protivládní hesla. Když se ze stávkou stala rozsáhlá demonstrace, povolala vláda do Poznaně Polskou lidovou armádu a situaci do druhého dne uklidnila - za cenu několika desítek mrtvých. Ačkoli se během povstání daly do pohybu také sovětské jednotky, nijak do konfliktu nezasáhly (PACZKOWSKI, 2000, s. 184). Povstání se však stalo symbolem změny a boji proti útlaku a dalo komunistům jasně najevo, že pohár trpělivosti přetekl. Díky tomu se do čela strany mohl dostat Gomulka a mohl začít s liberalizací systému (KRAMER, 1998, s. 168 – 169). Ale ani tato světlá doba netrvala příliš dlouho. Maďarské povstání a především to, jak brutálně bylo potlačeno, vyvolalo v polských politicích obavy z podobného zákroku ze strany Moskvy a ze strachu začali sami reformní představitelé Polsko znovu normalizovat (PACZKOWSKI, 2000, s. 213 – 214).

Ačkoli byla půda pro povstání v Maďarsku připravena dlouho, jednalo se o více méně spontánní akci. Na 23. října byla Petöfiho kroužkem svolána manifestace na důkaz solidarity s poznaňskými dělníky, která rychle přerostla v národní povstání (KRAMER, 1998, s. 183 – 184). Dalo by se říct, že Moskva i vlastní vláda situaci podcenily. Na rozdíl od Polska se totiž maďarští povstalci dokázali ozbrojit a zorganizovat natolik, aby dokázali klást odpor ozbrojeným složkám (VERDERY, 1999). K povstalcům se dokonce přidávali i někteří příslušníci ozbrojených složek a samotná maďarská vláda se snažila situaci mírnit domluvami a proreformními projevy oblíbeného Nagyho. Reformní komunisté váhali s použitím síly proti vlastním lidem a dokonce si pohrávali s myšlenkou vyhlášení neutrality a odtrhnutí se od vlivu Sovětského svazu (ADAMEC, 2014, s. 100-101). A proto se Moskva rozhodla jednat a na žádost Ernsta Gera (který fakticky zastupoval zájmy

odvolaného Rákosiho) začaly sovětské síly 24. října přijíždět do Budapešti. Ačkoli byla sovětská armáda mnohem lépe vybavena a k dispozici měla dokonce i tanky, bránili se povstalci téměř tři týdny (KRAMER, 1998, s. 184, TŮMA, 2007, s. 50). Povstání skončilo smutnou maďarskou porážkou, deportováním Nagyho ze země a normalizací Kádárovy vlády (ADAMEC, 2014, s. 114-118). Během nepokojů přišly o život téměř tři tisíce povstalců, město bylo rozbombardováno a Nagyho vláda zničena. Následky byly v porovnání s Polskem mnohonásobně drastičtější a v přepočtu na škody a lidské životy Maďaři za svou „neposlušnost“ zaplatili obrovskou cenu. Polská normalizace probíhala pod domácím dohledem. Ačkoli polská svoboda nebyla tak velká, kvůli strachu předsedy strany Władysława Gomułki z dalších moskevských zásahů, přesto ponechávala Polákům jistou volnost (PACZKOWSKI, 2000, s. 196). A přestože byla Maďarům uštěďřena velká rána a zdálo se, že normalizace bude stejně drastická, tvrdý Kádárův režim nakonec povolil a i v Maďarsku začali lidé volněji dýchat (ADAMEC, 2014).

6. Závěr

V polovině padesátých let 20. století proběhla v Polsku a Maďarsku povstání proti komunistickému režimu. Povstání se v Poznani a Budapešti odehrála čtyři měsíce po sobě a ne náhodou. Politický i ekonomický vývoj obou zemí před povstáním byl protkán stejnými událostmi a v čele obou států se vystřídaly velice podobné charaktery. Není tedy divu, že když došlo ke stávce a následně k násilně potlačené demonstraci v Polsku, následovalo Maďarsko příkladu Poláků a několik měsíců na to proběhlo protikomunistické povstání i v Budapešti (ADAMEC, 2014; DURMAN, 2000 PACZKOWSKI 2000).

Ve své bakalářské práci jsem se zaměřila jednak na deskripci jednotlivých případů - tedy povstání v Poznani v červnu roku 1956 a revoluce v Budapešti na podzim téhož roku ale také na komparaci obou případů v několika rovinách.

Nejprve jsem při zkoumání samotných incidentů poodhalila politické pozadí, průběh povstání i hlavní příčiny, které k událostem vedly. Stejně tak jsem se věnovala představení předních aktérů a zástupců všech skupin - povstaleckých, reformních i konzervativních.

V závěrečné části své bakalářské práce se věnuji komparaci těchto faktorů. Z práce vyplývá, že obě země se před incidenty vyvíjely velice podobně; u obou došlo k převzetí moci komunisty a omezování demokracie podle vzoru Sovětského svazu. Kvůli špatným ekonomickým reformám, zrušení soukromého vlastnictví a přirozené konkurence na trhu se obě země dostaly do ekonomických problémů, které se projevíly hlavně nedostatkem potravin a špatnou finanční i životní situací většiny obyvatel, což samozřejmě vyvolalo nespokojenost (EIKERT, 1996). Ta se projevila jako první v Polsku, když se dělníci v poznaňských závodech rozhodli stávkovat. Stávka byla násilně potlačena samotnou polskou vládou, ovšem navzdory vůli Moskvy se polští komunisté rozhodli vyjít protestujícím vstříc a do čela státu na místo zemřelého stalinisty dosadili oblíbeného politika, který začal nefungující systém reformovat (PACZKOWSKI, 2000, S. 181 – 215).

U případu povstání v Maďarsku jsem se v těchto místech dostala k prvním odlišnostem. Maďarské povstání začalo jako manifestace na podporu poznaňských dělníků, během noci se ale změnilo v masovou demonstraci, ve které nechyběly zbraně, tanky ani mrtví civilisté. Proti povstalcům tentokrát nezasáhla pouze vlastní armáda, ale především armáda Sovětského svazu, která přitáhla do Budapešti s tanky a těžkou technikou

(KRAMER, 1998, s. 168). Na rozdíl od polských desítek padlých si budapešťské povstání vyžádalo téměř tři tisíce životů. A zatímco polští povstalci byli do druhého dne zlikvidováni, v Maďarsku dokázali revolucionáři vzdorovat vybavené, regulérní sovětské armádě 19 dní. V Polsku se do demonstrace zapojili dělníci i další obyvatelé, na Maďarské revoluci se ovšem podíleli i zástupci reformního křídla komunistické strany a například Imre Nagy se stal jednou z tváří revoluce (RAINER, 2009). S tím souvisí i dopad prohry obou povstání na celkovou politiku státu. Polští komunisté si do čela zvolili reformního politika a dokázali drobnými ústupky situaci v zemi stabilizovat i liberalizovat (byť jen na chvíli, než opět vlastní vláda přešla k částečné normalizaci), Maďarsko se krátce po povstání ocitlo pod dohledem Sovětů, kteří reformátory stíhali, perzekuovali a odsuzovali, ovšem i tady si nakonec Maďarsko dokázalo uchovat jistá privilegia a vydat se „vlastní cestou“. Vidíme tedy, že v obecné rovině se dopad povstání u obou států příliš neliší. Poláci si zachovali jakési svobody, které se týkaly především postavení církve a drobného soukromého vlastnictví, Kadár zase v Maďarsku nastolil režim, pro který se vžilo označení tzv. „gulášový socialismus“, tedy velice liberálně nastavený režim Jánose Kádára (MINK, 2007).

Závěrem tedy lze říci, že ani jedno povstání z roku 1956 nebylo zbytečné. Ačkoli byla obě povstání poražena a přišlo během nich o život mnoho lidí, nelze popřít, že byla hybnou silou nadcházejícím změnám. Upozornila na chyby systému a dala svým politickým představitelům najevo, že nelze ignorovat potřeby obyvatel a vyvíjet nátlak bez následků.

7. Použitá literatura

1. ADAM, Christopher et al. *The 1956 Hungarian Revolution: Hungarian and Canadian Perspectives* [online]. University of Ottawa Press, 2010, s. 12 -31. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ckpd6b>.
2. ADAMEC, Jan. Studie: Maďarsko 1956 – od reformy socialismu k národnímu povstání. In: *Securitas imperii*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2014. s. 82 – 122. Dostupné z: <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/publikace/securitas-imperii/no24/082-122.pdf>.
3. BÉKÉS, Csaba, Pál GERMUSKA a János M. RAINER. *Maďarská revoluce 1956*. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR 3, 1998, č. 4, s. 455 – 437.
4. ČTK. Usnesení politbyra ÚV Maďarské strany pracujících. *Rudé právo*. 16. 10. 1956, roč. 37, č. 289, s. 3.
5. DAHL, Robert. *Political Oppositions in Western Democracies*. In: *The American Political Science Review*. New Haven and London: Yale University Press, 1966, č. 61, s. 158-160.
6. DAVIES, Norman. *Polsko: dějiny národa ve středu Evropy*. Prostor, 2003, 492 s. ISBN 80-7260-083-4.
7. DURMAN, Karel. Kreml a dvojí krize roku 1956. *Historický obzor. Časopis pro výuku dějepisu a popularizaci historie*. 2000, č. 1-2, s. 23-31. ISSN 1210-6097.
8. EKIERT, Grzegorz. *State Against Society: Political Crises and Their Aftermath in East Central Europe*. [online]. Princeton: Princeton University Press, 1996 [cit. 2015-06-04]. ISBN 9781400822041. Dostupné z: <http://site.ebrary.com.ezproxy.is.cuni.cz/lib/cuni/reader.action?docID=10031911>.
9. FRISZKE, Andrzej. Opozice a odpor v poválečných dějinách Polska. In: *Soudobé dějiny* [online]. 1997, vol. IV., no 2., s. 265 – 292 [cit. 2018-05-01]. ISSN 1210-7050. Dostupné z: <http://www.usd.cas.cz/casopis/soudobe-dejiny-2-1997/>.
10. GATI, Charles. *Failed illusions : Moscow, Washington, Budapest, and the 1956 Hungarian revolt*. 1st edition. Washington: Woodrow Wilson Center Press, 2006. 264

s. Cold War International History Project series; sv. 2. Obsahuje bibliografii a rejstřík. ISBN 978-0-8047-5606-8.

11. GATI, Charles. *Hungary and the Soviet Bloc*. Duke Univ Pr, 1986, 304 s. ISBN 0822306840.
12. GRANVILLE, Johanna. Reactions to the Events of 1956. *Journal of Contemporary History*, 2003, 38, s. 270. Műegyetemisták 16 pontja, (22. 10. 1956). In: 1956 plakátjai és röplapjai. Október 22.–november 5. Budapest, Zrínyi 1991, s. 16.
13. IRMANOVÁ, Eva. *Kádárismus: vznik a pád jedné iluze*. Praha: Karolinum, 1998. 194 s. ISBN: 80-7184-436-5.
14. JAMES, Mark. Society, Resistance and Revolution: The Budapest Middle Class and the Hungarian Communist State 1948–56*, *English Historical Review*, Oxford University Press, 2005 Vol. CXX No. 488.
15. JOES, Anthony. *Urban Guerrilla Warfare*. [online]. USA: University Press of Kentucky, 2007 [cit. 2015-06-04]. ISBN 978-0-8131-7223-1. Dostupné z: <http://site.ebrary.com.ezproxy.is.cuni.cz/lib/cuni/detail.action?docID=10495338>.
16. KEMP-WELCH, Tony. Dethroning Stalin: Poland 1956 and Its Legacy. *Europe-Asia Studies*, 2006, vol. 58, no. 7, s. 1261 - 1284. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/20451317>.
17. KOHOUT, Pavel et al. *Maďarské povstání 1956: padesát let poté*. 1. vyd. Praha: Institut Václava Klause, 2015, 140 s. ISBN 8087806778.
18. KONTLER, László. *Dějiny Maďarska*. Z angl. přel. Miloslav Korbélik. 1. vyd. Praha: Lidové noviny, 2001. 602 s. ISBN 80-7106-405-X.
19. KRAMER, Mark. The Soviet Union and the 1956 Crises in Hungary and Poland: Reassessments and New Findings. *Journal of Contemporary History* [online]. 1998, vol. 33, no. 2., s. 163 - 214. Dostupné z: <http://links.jstor.org/sici?sici=0022-0094%28199804%2933%3A2%3C163%3ATSUAT1%3E2.0.CO%3B2-9>.

20. LACZÓ, Ferenc. Hungary, Revolution of 1956. *The International Encyclopedia of Revolution and Protest*. 2009, s. 1625–1630.
21. LACZÓ, Ferenc. Hungarian Uprising: From the Power of Symbol to a Symbol of Power? In: Heinrich Böll Stiftung [online]. 2016 [cit. 2015-12-20]. Dostupné z: <https://www.boell.de/en/2016/11/03/power-symbol-symbol-power-commemorating-1956-hungary-today>.
22. MIKLOVÁ, Martina. Teorie opozice v nedemokratických režimech. Političnost vybraných opozičních subjektů v ČSSR v 70. letech. Brno, 2009 [cit. 2018-05-01]. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Fakulta sociálních studií, Katedra politologie. Vedoucí práce doc. PhDr. Stanislav Balík, Ph.D.
23. MINK, András. The Revisions of the 1956 Hungarian Revolution. PAST in the Making. Historical Revisionism in Central Europe After 1989. Michal Kopeček, Central European University Press, 2007, s. 274. Dostupné z: <http://sfx.is.cuni.cz/sfxlc13?title=Past+in+the+Making&sid=jstor%3Ajstor&genre=book&isbn=9789639776029&eisbn=9786155211423#>.
24. NÁLEVKA, Vladimír. Sovětský svaz a maďarská revoluce 1956. In: *Maďarské povstání 1956. Padesát let poté*. Praha : Centrum pro ekonomiku a politiku, 2007 s. 19-36. .
25. NOVÁK, Miroslav. Systémy politických stran a základní modely opozice. *Sociologický časopis* [online]. 1995, vol. 3, s. 305-320. Dostupné z: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/65febde4fb42aa2f310abcdcfa669f0d6b94ec30_328_305NOVAK.pdf.
26. NOVÁK, Miroslav. *Systémy politických stran*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997, 274 s. ISBN 80-85850-22-2.
27. PACZKOWSKI, Andrzej. *Půl století dějin Polska: 1939 -1989*. Přeložila Petruška ŠUSTROVÁ. Praha: Academia, 2000, 382 s. ISBN 80-200-0737-7.
28. PERSAK, Krzysztof. The Polish: Soviet Confrontation in 1956 and the Attempted Soviet Military Intervention in Poland. *Europe-Asia Studies* [online]. 2006, vol. 58,

no. 8, s. 1285 - 1310. ISSN 1465-3427. Dostupné z:
https://www.jstor.org/stable/20451318?seq=1#page_scan_tab_contents.

29. PIENKOS, E. Donald. A Look Back: Poland and The Historic Events od 1956. *The Polish Review* [online]. 2006, vol. 51, no. 3-4, s. 371 -374. Dostupné z:
<http://www.jstor.org/stable/25779635>.
30. PROCH, Franciszek. Poland in 1956: Chronice of Events July 1, 1956 - December 31, 1956. *The Polish Review*. 1957, vol. 2, no. 1, s. 104 - 119.
31. RAINER, M. János. Imre Nagy. Přeložil Lyman H. LEGTERS. New York: I.B.Tauris & Co. Ltd, 2009, 258 s. ISBN 978 1 84511 959 1.
32. RAINER, M. János. The Hungarian Revolution of 1956: Causes, Aims, and Course of Events. In: Christopher ADAM, Tibor EGERVARI, Leslie LACZKO a Judy YOUNG, eds. *The 1956 Hungarian Revolution. Hungarian and Canadian Perspectives*[online]. University of Ottawa Press, 2010, s. 12 -31. Dostupné z:
<http://www.jstor.org/stable/j.ctt1ckpd6b>.
33. RAINER, M. János: The New Course in Hungary in 1953. CWIHP, Working Paper, June 2002, 38, s. 11–12.
http://www.rev.hu/rev/htdocs/en/studies/1945_56/rainer_newcourse.pdf.
34. TIGRID, Pavel. Marx na Hradčanech. Barrister & Principal, 2000, 187 s. ISBN 978-80-85947-76-2.
35. TÖKÉS, L. Rudolf. *Dissent in the USSR: Politics, Ideology, and People*. Johns Hopkins University Press, 1975, 453s. ISBN 0801816610.
36. TŮMA, Oldřich. Sborník textů. *Maďarské povstání 1956: Padesát let poté*. 1. vyd. Praha: Centrum pro ekonomiku a politiku (cep), 2007. 140 s. ISBN 9788086547626. ISSN 1213-3299.
37. VERDERY, Katherine: The political lives of dead bodies. Reburial and Postsocialist Change. Columbia University Press, New York 1999, s. 4–6.
38. WSZELAKI, Jan. The Polish Economy since 1956. *The Polish Review* [online]. 1959, vol. 4, no. 3, s. 32 -45. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/25776252>.

39. ZINNER, Paul. E. *Revolution in Hungary*. Columbia: Columbia University Press, 1962, 380s.